

Tistelsnyltrot funnen i Uppland!

Gunnar Hammar har hittat den första lokalen för tistelsnyltrot i Uppland, en förekomst som kan vara den största i Sverige och den nordligaste i världen.

JOAKIM EKMAN, GUNNAR HAMMAR &
EBBE ZACHRISSON¹

Tistelsnyltrot *Orobanche reticulata* är i Sverige funnen på fyra lokaler i Skåne, tretton lokaler i Västergötland och 2003 upptäcktes den på en lokal i Småland. Ett mycket oväntat fynd har nu gjorts i västra delen av Edebo socken i östra Uppland. Första iakttagelsen gjordes redan i september 2006 av Gunnar Hammar, och i augusti och september 2007 har flera nya bestånd påträffats.

Upprinnelsen till fyndet var ett tillsynsbesök till ett av de många naturskogsreservaten i nordöstra Uppland. Därvid noterades en grupp överblommade stjälkar av en art som preliminärt bestämdes till en snyltrot. Vid hemkomsten studerades litteraturen, men den preliminära bestämningen kom att kännas mycket osäker, inte minst på grund av det långa avståndet till kända förekomster. Därför inväntades årets säsong för att slutgiltigt avgöra vilken art det kunde vara fråga om.

Lokalen besöktes återigen den 29 juli 2007 av Gunnar Hammar. Det visade sig vara en grupp av arten tistelsnyltrot, som översiktligt bedömdes hysa åtminstone ett 30-tal individer. Denna förekomst ligger endast ett tiotal meter utanför reservatsgränsen. Senare besöktes området av Ebbe Zachrisson och Joakim Ekman, som vid en mer noggrann genomsökning av området hittade ytterligare sju lokaler. Det är inte osannolikt att det kan finnas fler lokaler att upptäcka.

Förekomsterna är belägna på det ekonomiska kartbladet 12I 1j Österbyggeby. Inom ett cirka 15 hektar stort område har åtta lokaler påträffats, med 100–500 meters avstånd från varandra. Mellan de yttersta individerna är avståndet 800 meter. Det sammanlagda antalet blommande exemplar uppgick 2007 till 254. På tre av lokalerna påträffades fjolårsexemplar, totalt 6 stänglar. Denna förekomst av tistelsnyltrot är därmed en av de största i landet.

Tistelsnyltrotten har en utsträckt blomningstid. Fräscha exemplar kan påträffas under både juli och augusti. Foto: Joakim Ekman.
Orobanche reticulata has an extended anthesis.

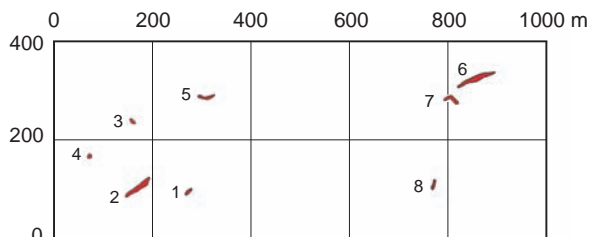
¹ GH påträffade tistelsnyltrotten 2006. EZ tog initiativ till artikeln genom ett första textutkast. JE och EZ fann ytterligare sju lokaler och samlade biotop- och artinformation. JE genomförde litteraturstudier.

Artbeskrivning

Tistelsnyltröt tillhör familjen snyltrötsväxter *Orobanchaceae*. Släktet *Orobanche* har omkring 150 arter i världen (Anderberg & Anderberg 2007). Av dessa har femton påträffats i landet varav åtta är bofasta (Karlsson 1998).

Liksom de övriga arterna i släktet är tistelsnyltröten helt parasitisk och saknar klorofyll. All näring kommer från andra växters rötter. Den kan nå en höjd av 90 centimeter med blad som är reducerade till ett fåtal fjäll. Stjälken är gulbrun till violett med talrika blommor i ett ax. Den parasiterar på olika *Cirsium*-arter, i Sverige företrädesvis brudborste *Cirsium helenioides* och kåltistel *C. oleraceum*. I England är däremot åkertistel *C. arvense* den främsta värdväxten (Foley 1993). I Mellaneuropa uppges den även kunna växa på andra tistelväxter samt väddväxter *Dipsacaceae* (Kraft 1979). Tistelsnyltröt tycks trivas i öppna, fuktiga och friska naturliga gräsmarker i områden med kalkpåverkan. Den dyker även upp på mer kulturpåverkade lokaler som vägrenar (Bertilsson m.fl. 2002, Tyler m.fl. 2007). Antalet individer på en växtplats kan variera mycket mellan olika år och ibland uteblir blomningen helt.

I Sverige upptäcktes tistelsnyltröt första gången 1841 på Mösseberg i Västergötland. På Älleberg i samma landskap noterades den först 1872. Detta var länge de enda kända lokalerna i landet. Så sent som 1974 påträffades arten i Skåne, och där finns den nu som förmodat spontan på två lokaler samt insädd på ytterligare två. En uppgift om spontant inkommen tistelsnyltröt växande på kardvädd *Dipsacus* i Lunds botaniska trädgård 1937–1938 föreligger även. Sannolikt har den inkommit med *Dipsacus*-frö (Hjelmqvist 1939). I Västergötland har under de senaste årtiondena ytterligare åtta lokaler upptäckts; flera av dessa misstänks dock vara insädda (Nihlgård 1974, Bertilsson m.fl. 2002, Brunet 2006, Sahlén 2006, Tyler m.fl. 2007, A. Bertilsson muntl. medd.). I Virserum i Småland påträffades några få ex 2003 och den har noterats där även 2004, 2006 och 2007. Förekomsten uppges inte vara insädd på denna lokal, utan det är snarare en spontan nyetablering (Karlsson 2004, M. Edqvist muntl. medd.).

De åtta lokalerna för tistelsnyltröt 2007.

Eight localities for *O. reticulata* have been found.

Utanför Sverige finns tistelsnyltröten på en lokal på Fyn i Danmark, men saknas i övriga Norden. I de baltiska länderna finns flera förekomster. I västra Ryssland når den som nordligast till S:t Petersburg, vilket är något sydligare än Upplandsfynden (Hultén 1971).

Världsutbredningen omfattar Europa, norra Afrika och västra Asien österut till Altaibergen, med centrum i östra Centraleuropa och norra Kaukasus (Hultén & Fries 1986). Fynden i Uppland är således de nordligaste kända i världen.

Tistelsnyltröt är rödlistad som starkt hotad (EN) och fridlyst i hela landet.

Lokalbeskrivning

De uppländska växtplatserna ligger i småkuperad skogsmark med inslag av kärrpartier. Området ligger långt från befintlig bebyggelse och allmänna vägar i relativt oländig terräng. Alla åtta lokalerna påträffades i nära anslutning till kärrpartier som mestadels domineras av tagelstarr *Carex appropinquata*, bunkestarr *C. elata* och grenrör *Calamagrostis canescens*. Myrmarken är i regel glest trädbevuxen med tall *Pinus sylvestris*, glasbjörk *Betula pubescens* och klibbal *Alnus glutinosa*. Öppna partier förekommer med en mer varierad flora.

Skogen i området har avverkats vid skilda tillfällen under de senaste decennierna. Någon regelmässig återplantering tycks inte alltid ha skett. Bestånden är därför fortfarande relativt glesa med gran *Picea abies*, tall, björk *Betula* och asp *Populus tremula*. Alla förekomster med tistelsnyltröt ligger nära övergången mellan kärr och fastmark och alltid i gläntor eller andra öppna partier. Arten förefaller växa på mine-

Den resligaste tistel-snyltrotten (till höger på bilden) mätte hela 77 centimeter. Foto: Joakim Ekman. The tallest specimen (on the right) reached 77 cm.

raljord, obetydligt eller några meter högre än angränsande kärryta. Ett rörligt grundvatten passerar således växtplatserna.

Moränen i området är kalkförande. Flertalet av de spontana svenska förekomsterna såväl som de flesta europeiska, växer i områden med kalkpåverkan.

Växtplatserna i Uppland ligger ungefär 19 meter över havet på mark som för 3000 år sedan höjde sig ur havet. Detta skedde under den värmeperiod som inföll under svensk bronsålder.

Lokal 1

Denna förekomst upptäcktes av Gunnar Hammar den 15 september 2006. Plantorna växer i en liten glänta i ett 25–30-årigt hygge. Omgivande gles trädvegetation domineras av glasbjörk, tall och klibbal. Buskvegetationen är sparsam. I fältskiktet utgör piprör *Calamagrostis arundinacea*, skogsfräken *Equisetum sylvaticum*, rödven *Agrostis capillaris* och brudborste den huvudsakliga marktäckningen. Tistelsnyltrotbeståndet har en bredd på 4–5 m och sträcker sig ca 15 m utmed den närliggande kärrkanten. Totalt räknades 42 exemplar den 2 augusti 2007, det största med en höjd av 77 cm. Två fjolårsstänglar återfanns.

Lokal 2

Cirka 100 m längre åt VNV påträffades av Joakim Ekman den 2 augusti 2007 ytterligare en förekomst i likartad biotop. Den öppna, nästan helt gräsbevuxna gläntan täcks av ett tätt bestånd av grenrör

med endast några enstaka tuvor av piprör, några hallonplantor *Rubus idaeus* och i kanten rikligt med örnbräken *Pteridium aquilinum*. Brudborste finns genomgående men ej så rikligt som på föregående lokal. Lokalen ligger inom ett ca 50 m långt stråk strax ovanför myrkanten. 91 blommande exemplar och tre fjolårsstänglar inräknades.

Lokal 3

Denna lokal är belägen ytterligare ca 150 m längre mot norr och uppmärksammades av Ebbe Zachrisson vid besöket den 2 augusti 2007. Förekomsten ligger i kanten av ett äldre, minst 15-årigt, icke återplanterat hygge, i slutningen ned mot en kärrmark med mycket imponerande tuvor av tagelstarr. Växtplatsen är helt öppen. Glesa tuvor av piprör ingår i en varierad hyggesflora. Brudborste är lokalt den dominerande arten. Här noterades 62 exemplar på ett ca 3 × 10 m stort område.

Lokal 4

Lokalen, som är den västligaste i området, påträffades av Ebbe Zachrisson i mitten av augusti 2007. Förhållandena på växtplatsen är nästan identiska med föregående lokaler, men beståndet är mycket litet, endast 5 exemplar.

Lokal 5

Den 30 augusti 2007 upptäckte Ebbe Zachrisson ytterligare en lokal, längre åt NO i förhållande till tidigare fyndplatser. Biotopen utgörs av en ca 20-årig gles skog på tidigare hyggesmark. Markvegetationen domineras av berggrö *Calamagrostis epigejos*, piprör

och grenrör. Totalt 13 årsexemplar och 1 fjolårsexemplar noterades vid detta besök och ett senare besök av Joakim Ekman.

Lokal 6

Drygt en halv kilometer öster om lokal 5 påträffade Joakim Ekman den 2 september 2007 ännu ett bestånd. Biotopen liknar mycket föregående lokal; gles ca 20-årig skog av gran och glasbjörk på ett före detta hygge i nära anslutning till kärrmark; piprör och örnbräken dominerar i fältskiktet. Beståndet är ca 80 m långt med sammanlagt 13 exemplar som blommat i år. Noterbart var att ett exemplar stod i ett område som ej påverkats av nutida skogsbruk.

Lokal 7

I samma typ av biotop som föregående lokal påträffade Joakim Ekman den 2 september 2007 en något större grupp på 21 årsexemplar. Piprör och bergrör dominerar i fältskiktet. Spår av misstänkt markerberedning finns här, liksom på föregående lokal.

Lokal 8

I en piprördominerad slänt på tidigare hyggesmark med glesa tallar och granar fann Joakim Ekman samma dag ytterligare 7 exemplar, som blommat tidigare detta år. Förekomsten ligger i mycket nära anslutning till en på 1950-talet brukad åker, som numera är granplanterad.

Diskussion

Brudborste är vanligt förekommande i hela Skandinavien, medan kåltistel enbart finns i de södra delarna av Norge, Sverige och Finland. I Uppland är brudborste mycket vanlig i de nordvästra, norra och nordöstra delarna av landskapet, men relativt sällsynt i de centrala och södra delarna. Kåltistel har under landskapsflorainventeringen 1991–2003 endast påträffats på tre lokaler.

Förekomst av tistelsnyltröt sätts i regel i samband med vissa former av markanvändning. Det aktuella området hyser inga synliga spår av bebyggelse, åkerbruk eller dylikt, förutom ingrepp av modernt skogsbruk. På såväl generalstabskartan (1878), geologiska kartan (1895), häradskartan (1901–06) som ekonomiska kartan (1953) saknas bebyggelse i angränsande område. Den sistnämnda kartan visar dock att det för lite mer än 50 år sedan fanns en åker i nära anslutning till den sydostligaste förekomsten.

Det är sannolikt att myrmarken har nyttjats som slåttermark längre tillbaka i tiden, vilket också kan ha påverkat omgivande fastmark, där tistelsnyltröten återfinns idag. På detta tyder en lantmäterikarta från 1909 över ägorna till ett båtmanstorp, där ett skifte kallas Båtmanängen och utgjordes av den myrmark kring vilken tistelsnyltröten växer. Det är mycket troligt att hela myrmarken nyttjats som slåtterkärr. Kanske har också den angränsande fastmarken använts till slåtter eller möjligen utmarksbete.

Noterbart är att samtliga förekomster är belägna i kanten av det som på den drygt hundra år gamla häradskartan markerats som ett och samma vidsträckt kärrkomplex.

Vilken betydelse denna tidigare markanvändning har för dagens snyltrötbestånd är svårt att spekulera i. Kan det vara så att arten har funnits här redan i äldre tider? Eller har den tagit sig hit helt nyligen? Åtminstone en del öppna ytor med tistelsnyltröt saknar stubbar. Det är mycket möjligt att dessa ytor varit öppna ända sedan slåttrepoken, vilket har möjliggjort antingen en sentida invandring eller att arten klarat sig kvar sedan marken lämnats ohävdad. Områdets belägenhet medför att det inte vore anmärkningsvärt att även en så stor och uppseendeväckande växt skulle kunna ha undgått upptäckt under en längre tid. Sist men inte minst bör nämnas att arten producerar en stor mängd små frön, vilka har potential att spridas med vindens hjälp över långa sträckor. Att den kommit till platsen genom aktiv mänsklig hjälp genom inplantering, är mycket osannolikt. Området besöks av få människor och ligger avlägset.

Alla lokaler har ett mycket likartat utseende: i 20–30-årig, luckig ungskog, som regel på före detta hyggen, belägna i nära anslutning till kärrmark. Dominerande i fältskiktet är olika *Calamagrostis*-arter som piprör, grenrör och bergrör.

Hotbild

Främsta hotet mot tistelsnyltröten anses vara igenväxning med träd, buskar och högvuxna örter. Andra hot, förutom insamling, är dikning, gödsling och minskad hävd. När det gäller de nu upptäckta bestånden är det uppenbart att

igenväxning utgör ett långsiktigt hot mot arten. De yngre träd som har fått fotfäste i och intill lokalerna kommer att breda ut sig och de idag öppna ytorna därigenom slutas. Även om detta inte utgör ett akut hot, bör en genomtänkt strategi för lokalernas skötsel tas fram, och någon typ av skydd av växtplatserna etableras. Först och främst bör markägarna kontaktas för att undvika att lokalerna skadas av misstag.

- Tack till Gabriel Ekman för värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Citerad litteratur

- Anderberg, A. & Anderberg, A.-L. 2007. Den virtuella florin. – Internet: <<http://linnaeus.nrm.se/flora>>.
- Bertilsson, A., Aronsson, L.-E., Bohlin, A. m.fl. 2002. Västergötlands flora. – SBT-förlaget, Lund.
- Brunet, J. 2006. Tistelsnyltrot på ny lokal i Skåne. – Svensk Bot. Tidskr. 100: 301.
- Foley, M. J. Y. 1993. *Orobancha reticulata* Wallr. populations in Yorkshire (north-east England). – *Watsonia* 19: 247–257.
- Hjelmqvist, H. 1939. Notiser från Lunds Botaniska Trädgård. – Bot. Notiser 1939: 731–741.
- Hultén, E. 1971. Atlas över växternas utbredning i Norden, 2 uppl. – GLA, Stockholm.
- Hultén, E. & Fries, M. 1986. Atlas of North European vascular plants: north of the Tropic of Cancer I–III. – Koeltz, Königstein.
- Karlsson, T. 1998. Förteckning över svenska kärllväxter. – Svensk Bot. Tidskr. 91: 241–560.
- Karlsson, T. 2004. Två fantastiska fynd 2003. – *Parnassia* 17(1): 6–9.
- Kraft, J. 1979. Översikt över *Orobancha*, snyltrotsläkter, i Sverige. – Svensk Bot. Tidskr. 73: 27–37.
- Nihlgård, B. 1974. *Orobancha reticulata*, tistelsnyltrot, funnen i Skåne. – Lunds Bot. För. Medlemsblad 1974(2): 5–7.
- Sahlin, E. 2006. Floraväktarverksamheten i Västergötland 2005. – *Calluna* 23(2): 4–31.
- Tyler, T., Olsson, K.-A., Johansson, H. & Sonesson, M. (red.) 2007. Florin i Skåne. Arterna och deras utbredning. – Lunds Botaniska Förening, Lund.

ABSTRACT

Ekman, J., Hammar, G. & Zachrisson, E. 2007. Tistelsnyltrot funnen i Uppland! [*Orobancha reticulata* discovered in Uppland, SE Sweden.] – *Svensk Bot. Tidskr.* 101: 242–246. Uppsala. ISSN 0039-646X. *Orobancha reticulata* is a threatened species in Sweden, hitherto found only in the provinces of Skåne,

Västergötland and Småland. In 2006 it was unexpectedly discovered also in NE Uppland. In 2007, seven more, nearby localities were found; in all 254 individuals. The occurrences are situated in remote woodland and are probably spontaneous. The species grows on *Cirsium helenioides* along edges of fens that might have been used for haymaking in older times. The new localities are the northernmost known in the world.

Joakim Ekman är biolog och läkare. Arbetar till vardags som distriktsläkare. Joakim ingår som distriktsledare för Norrtäljedistriktet i ledningsgruppen för Projekt Upplands flora. Han är även med i redaktionskommittén för den kommande florin.

Adress: Kampementsgatan 8, 115 38 Stockholm
E-post: joakim.ekman@swipnet.se

Gunnar Hammar är agronom, naturvårdare och konsult i egna företaget Euphrasia HB. Han tar sig an det mesta som har med naturvård att göra, som olika typer av utredningar och praktiska skötselåtgärder, inte minst i naturreservat.

Adress: Darsgårde 5780, 762 92 Rimbo
E-post: gunnar@euphrasia.se

Ebbe Zachrisson har varit yrkesverksam som berggrunds- och malmgeolog vid Sveriges geologiska undersökning. Ebbe ingår i ledningsgruppen och redaktionskommittén för Upplands flora.

Adress: Frodegatan 38, 753 27 Uppsala.
Tel.: 018-71 48 41